

JAN VAN DER GROEN, HOVENIER VAN DE PRINS VAN ORANJE

NIEUWE ARCHIEFGEGEVENS OVER ZIJN LEVEN

LENNEKE BERKHOUT

Een van de bekendste hoveniers uit de zeventiende eeuw is Jan van der Groen (?-1674). Die bekendheid dankt hij aan het succes van zijn handboek *Den Nederlandtsen Hovenier* (1669). Over dit boek is veel geschreven.¹ Er is echter weinig bekend over zijn leven en werkzaamheden als hovenier van de prins van Oranje, zoals

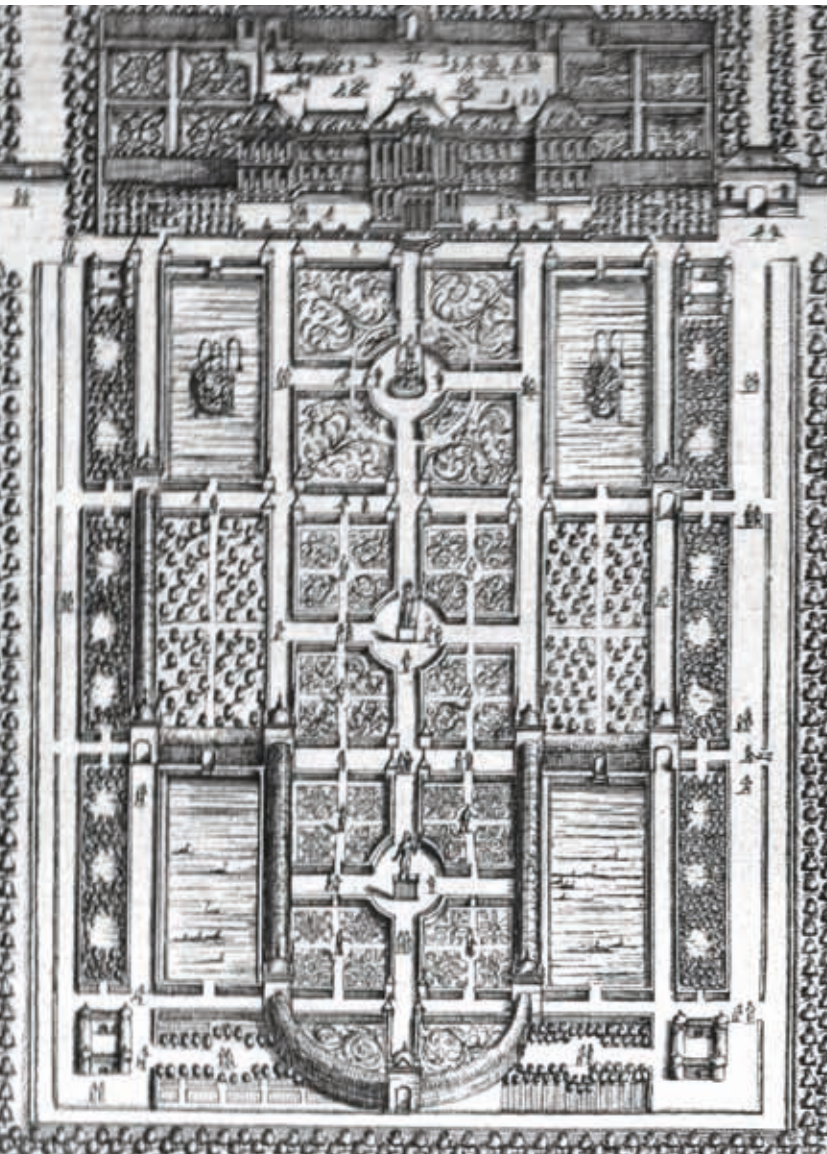
we ook nog weinig weten over de andere hoveniers die werkten voor het stadhouderlijk hof. Wie waren die hoveniers, wat hield hun functie in en wat was hun maatschappelijke positie? Met onderzoek naar deze stadhouderlijke hoveniers probeer ik een antwoord op onder andere deze vragen te vinden. Dit artikel beperkt zich grotendeels tot niet eerder onderzocht archiefmateriaal over Jan van der Groen en schetst het leven en werk van deze bloemist en hovenier van de prins.

▲ 1. Detail van afb. 7: 'het afzuigen der Boomen', zie pagina 73

HET BEROEP VAN HOVENIER

De toenemende machtspositie van de stadhouders van Oranje in de zeventiende eeuw bracht de behoefte aan een eigen hofcultuur mee, met name onder Frederik Hendrik (1584-1647) en zijn vrouw Amalia van Solms (1602-1675). Deze hofcultuur uitte zich onder andere in de bouw van buitenverblijven met classicistische tuinen, zoals Huis Honselaarsdijk bij Naaldwijk en Huis ter Nieuburg bij Rijswijk (afb. 2).² Aanleg en onderhoud van deze tuinen vergden ervaren hoveniers. Het beroep van hovenier stond van oudsher in laag aanzien. In de zeventiende eeuw kwam hier langzaam maar zeker verandering in. De groeiende overtuiging dat de classicistische tuinen van de hoogste klassen een vorm van kunst waren, leidde tot de vraag wat dit betekende voor de kwalificaties waaraan hoveniers van deze tuinen moesten voldoen. Het beschikken over

2. "t princelijk hujs en hof te Rijswijk", uit: J. van der Groen, *Den Nederlandtsen Hovenier*, 1670 (Wageningen University & Research – Library, Special Collections)

praktische vaardigheden en deugden als trouw was niet voldoende. Wezenlijk was een basiskennis van geometrie en rekenkunde om ingewikkelde parterres, terrassen en zichtlijnen te kunnen aanleggen en om bomen in het juiste verband te kunnen planten.³ Hoveniers moesten ook enige botanische kennis hebben. Zij moesten in staat zijn om niet-inheemse gewassen als citrusboompjes te verzorgen en om bijzondere groenten en fruit als asperges en meloenen te telen. De gestage stroom exotische planten die via de Verenigde Oost-Indische Compagnie de Republiek bereikte, stelde de hoveniers voor de uitdaging deze nieuwe soorten in het koude Hollandse klimaat in leven te houden en op te kweken. Aan de hoveniers die werkten in de tuinen van adellijke families en rijke burgers werden dus steeds hogere eisen gesteld.

JAN VAN DER GROEN, HAAGS BLOEMIST

Een van die hoveniers was Jan (of Johannes) van der Groen. Uit onderzoek van Carla Oldenburger was al bekend dat hij zich in 1659 burger van Den Haag en bloemist (een hovenier die gespecialiseerd was in het kweken van [bol]bloemen en bijzondere planten als citrusboompjes) noemde en hovenier van de prins van Oranje in de tuinen van Honselaarsdijk, Huis ter Nieuburg en de tuinen 'op Cingel'. Bekend was ook zijn huwelijk met Anna Maria Blom, dochter van Arent Blom, die eveneens hovenier van de prins was, en met Maria Colijn.⁴ Tot nu toe onbekende gegevens uit de archieven van de Nassause Domeinraad,⁵ aangevuld met nieuwe gegevens uit notariële akten, geven nu een gedetailleerder beeld van zijn leven en werkzaamheden en ontkrachten enkele eerdere veronderstellingen.

Jan van der Groen groeide naar alle waarschijnlijkheid op in Den Haag, waar zijn vader Warnart Jansz. van der Groen de kost verdiende als bezemmaker.⁶ Vanaf in ieder geval 1639 tot 1667 was Warnart van der Groen lid van het gilde van manden- en bezemmakers in Den Haag en meerdere malen hoofdman van dit gilde.⁷ Hij woonde in de St. Jacobsstraat, in een buurt waar veel ambachtslieden woonden. Het was geen rijke buurt.⁸ Het Padmoes, een arme, beruchte buurt, grensde aan de St. Jacobsstraat tot deze in 1649 plaatsmaakte voor de bouw van de Nieuwe Kerk. Hierdoor zal het aanzien van dit deel van de stad zijn toegenomen. Naast zijn werk als bezemmaker kweekte Warnart van der Groen (bol)bloemen en andere bijzondere gewassen, naar alle waarschijnlijkheid een lucratieve bijverdienste in een tijd dat deze gewassen een kostbaar iets waren. In 1652 leverde hij voor een bedrag van 111 gulden 'bloemen ende ander plantsoen' voor de tuinen van Huis Honselaarsdijk.⁹ Waarschijnlijk lag zijn bloemisterij achter zijn woning.¹⁰ Soms sloeg het noodlot toe. In maart 1669 verklaarde Jan van der Groen dat hij 'noch goede ende leevende gehuchgenisse' had 'hoe dat in den jaere 1658 inde thuijn ofte

3. Attestatie van Jan Kolderman (Archivalia Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis)

huijsinge van de deposant¹¹ zijn vader zaliger alle de orangeboomen op vier nae [...] den selve wintertijt sijn doot bevrooren, ende niet alleen die voornoemde orange boomen [...], maer alle de boomen van wat natuij^r.¹²

Jan van der Groen trouwde op 14 april 1659 in de gereformeerde kerk in Loosduinen (Haags Ambacht) met de 35-jarige weduwe Anna Maria Blo(e)m.¹³ Anna Maria was de dochter van Arent Pietersz Blo(e)m.¹⁴ Blom werkte, evenals zijn zoon Maerten, als hovenier voor stadhouder Frederik Hendrik.¹⁵ Blom woonde eveneens in de St. Jacobsstraat¹⁶ en had zijn bloemisterij achter zijn huis.¹⁷ Jan van der Groen trouwde dus in een familie van stadhoudelijke hoveniers. Jan en Anna Maria kregen vijf kinderen: Warnart, Sara, Catharina, Johannes en Willem. Nadat zijn schoonvader kort na het huwelijk was overleden, kocht Van der Groen op 27 november 1659 uit de boedel twee huizen aan de St. Jacobsstraat.¹⁸ Waarschijnlijk ging hij met zijn gezin in een van beide huizen wonen. Het andere huis verhuurde hij. Hij zette de bloemisterij van zijn schoonvader voort en teelde bollen, bloemen, fruitbomen en druivenplanten.¹⁹

Een vak leerde men in de zeventiende eeuw in het algemeen van vader op zoon of via het leerstelsel van de

gilden. In de Noordelijke Nederlanden bestond voor warmoesiers het Adams- of warmoesiersgilde; voor bloemisten of hoveniers in loondienst was er echter geen gilde. Hoveniers leerden het vak van hun vader of gingen in de leer bij andere hoveniers. Het ligt dan ook voor de hand dat Warnart van der Groen zijn zoon het kweken van gewassen heeft bijgebracht, maar het is ook goed mogelijk dat Jan bij Arent Blom in de leer is geweest of voor hem heeft gewerkt. Wellicht heeft hij ook als onderdeel van zijn opleiding bij andere kwekers gewerkt of in de tuin van een (stadhouderlijke) buitenplaats. Dit laatste was niet ongebruikelijk. Zo was de Duitse hoveniersgezel Jan Kolderman van november 1694 tot november 1697 in de leer bij Willem Bredero, 'orange- ende bloemgardenier' in de tuin van Huis ter Nieuburg (afb. 3).²⁰

Uit zijn boek *Den Nederlandtsen Hovenier* blijkt duidelijk dat Van der Groen grote kennis had van het kweken en verzorgen van gewassen. Naar alle waarschijnlijkheid had hij geen of nauwelijks kennis van geometrie. Voor het vak van bloemist had hij die kennis niet nodig en voor zover bekend heeft hij zelf geen parterres ontworpen of tuinen met terrassen en zichtlijnen aangelegd. Uit onderzoek van Stefan Schweizer blijkt bovendien dat Van der Groen een bekwaam ho-

4. Detail van een plattegrond van Den Haag uit 1666 met linksonder de tuinen op de Cingel. *Afbeelding van 's Gravenhage In haar Platte Grond Gemeeten en in 't Koper gemaakt door C.E. En nieuwlyks*, uitgegeven door Carel Allard (Haags Gemeentearchief)

venier zag als iemand met grote kennis van het opkweken en verzorgen van planten en het enten van bomen en niet van het maken van tuinontwerpen.²¹ De modellen voor parterres, bloemperken en latwerken in zijn boek zijn ook overgenomen uit bestaande literatuur en niet van eigen hand.²² Daar staat tegenover dat Van der Groen wel op de hoogte was van de bekendste hofdichten uit zijn tijd en dat hij een zekere kennis had van de historische ontwikkeling van 'lusthoven', aangezien hij in de inleiding van zijn boek hierbij stilstaat. Hij noemt ook diverse buitens in de Nederlanden en ook in Frankrijk, die hij waarschijnlijk kende van afbeeldingen, en sommige tuinen in en om Den Haag, wellicht uit eigen ervaring. In hoeverre ook de andere stadhoudelijke hoveniers over dergelijke kennis beschikten is de vraag. Er zijn in ieder geval weinig aanwijzingen voor.

HOVENIER VAN DE 'THUYNEN OP DE CINGEL'

Uit de notulen van de Nassause Domeinraad blijkt dat Jan in 1662 zijn overleden zwager Maerten Blom opvolgde als hovenier van de tuinen op de Cingel²³. Deze tuinen lagen naast het Binnenhof op de plek van de vroegere Buitenhof van prins Maurits.²⁴ Het was niet een andere naam voor de tuinen van de Oude Hof (Noordeinde), zoals tot dusver is verondersteld.²⁵ Hoeveel er nog van de aanleg van de Buitenhof over was in 1662 is onduidelijk. In 1660 was het centrale paviljoen ingestort en waren de houtrestanten verkocht.²⁶ De directe omgeving van de tuin was bovendien veranderd, aangezien in 1643 de Hofsingel was gedempt en bestraat.²⁷ Vanaf dat moment heeft de tuin waarschijnlijk de naam 'thuynen op de Cingel' gekregen.

Eind 1662 mocht Van der Groen zich dus hovenier van de prins van Oranje gaan noemen. Op dat moment was dat de 12-jarige Willem III. Zijn beide ouders waren overleden en zijn grootmoeder, Amalia van Solms, trad op als een van zijn voogden. Zij was degene die de Domeinraad toestemming gaf Van der Groen aan te stellen.²⁸ Jan kreeg opdracht om samen met de befaamde architect Pieter Post (1608-1669), die eerder bij deze tuinen betrokken was,²⁹ de tuinen te visiteren en verslag uit te brengen 'wat daer in best soude dienen bij der handt genomen'.³⁰ Anderhalve week later had Pieter Post enkele 'provisionele concepten' klaar en na goedkeuring door Amalia kon Jan aan de slag met het aanplanten van de tuin.³¹ Het resultaat is te zien op een kaart uit 1666 (afb. 4). De ommuurde, langwerpige tuin had tien vierkante parterres. Uit archiefstukken blijkt dat er ook fruitbomen waren en een orangerie; wellicht was de grot die Joseph Dinant in 1650/51 had aangelegd nog intact.³² Van de aanleg van de oude Buitenhof was klaarblijkelijk niets meer overgebleven. Na de nodige onderhandelingen over zijn traktement kreeg Van der Groen op 30 december 1665 zijn akte van aanstelling als hovenier met terugwerkende kracht tot 1 januari 1663 (afb. 5).³³ Hij zal volgens de gewoonte een eed van trouw hebben afgelegd in de kamer van de Domeinraad in Den Haag.³⁴

WERKZAAMHEDEN

In de cliëntelistische cultuur van de zeventiende eeuw had Van der Groen zijn aanstelling niet alleen aan zijn kennis als bloemist te danken, maar vooral aan de werkzaamheden en leveranties van zijn schoonfamilie en vader aan het hof. In deze periode gold voor bijna alle hoveniers van de prins dat hun functie overging van vader op zoon of via andere familieverbanden. Zo werkten in de tuinen van Honselaarsdijk drie generaties Van Thooren, vader Gijsbrecht, zoon Anthony en kleinzoon Frederick, en drie generaties Verbrugge, vader Cornelis, zoon Jacob en kleinzoon Blasius.³⁵ Vader en zoon Cornelis van Dijck beheerden bijna zestig jaar

Akte door Jan vander Groen
als Hobonier van Sijne Hoogh^{te}
Thuynen op de Singel in date
30 Decemb 1665

Sijne Hoogheijt goett in deliberatio ende
Goetvonden van Dero Doct^r de Princesse Douairour
van Francke voor gaer salde en als verfoert ende
verantwoort sijnde van Sijne May^{te} van Grool Bultage
Sijnde van Sijne Gref Doct^r van Brande Sijne
Goetgeveede Voetgeda, Aengenomen als Sijne Goetg
aennodut in desen Jan vander Groen tot Hobonier
van Sijne Thuyne op de Singel alhier in de Dags omme
verloos te beplanten volgens de ordere gem by ofte van
wegen Sijne Doct^r daer toe te gevee, Ende woort
verloos wot uel ende naer becoemt te onderhouden
in gade te slach, Ende woort alles te doen tegeens die
te stad vnder becoert Ende dat op de Sagie van
vior vonden a. aegstenderting (an: quer Jaore) —
Siddonvonden Sijne Professor de Pontius vonden
Mr. Pieter vonden de woort Sagie van 438 gulden
Jaore vonden goem Jan vander Groen te betalen
ingaveit nomender motto 1 Januarij 1665 vonden
alvanden en vanden Groen als Hobonier vanden
Thuyne is aengenomen in den dinst goett gedaen
Ende mit overrengende vonden de dinst wisse dese
of te (en) aegentyg van die mit quitan in die nae
alloon quitan sal gem Professor vonden de betalings
uyt (en) dese te doen son dinstmael die noot sy
in (en) dinstinge gelode wordet. Actum in (en) Grabit kaze
desen 30 Decemb 1665

6. Titelblad, Jan van der Groen, *Den Nederlandtsen Hovenier*, 1670 (Wageningen University & Research – Library, Special Collections)

lang de tuinen van Noordeinde.³⁶ Robert Paddee volgde zijn oom Louis d'Anthonie op in de tuinen van Huis ter Nieuburg en werd zelf opgevolgd door zijn zoon Jan.³⁷ In de tuinen van Buren zwaaiden een eeuw lang achtereenvolgens Simon, Anthony en Cornelis van Langelaer de scepter als hovenier.³⁸ In tegenstelling tot de hier genoemde hoveniers had Van der Groen als bloemist geen ervaring opgedaan met het aanleggen en beheren van een grote tuin. In het geval van de kleine siertuin op de Cingel was dit echter geen belemmering. Een moestuin, watergangen en heggen ontbraken. Volgens zijn akte kreeg Van der Groen tot taak 'de thuynen op de Cingel alhier inden Hage [...] te beplanten volgens de ordre hem by ofte vanwegen syne Hoocheyt daer toe te geven, ende voorts deselve wel net ende naer behooren te onderhouden ende gade te slaen, ende verder alles te doen tgeene daer toe staet ende behoort ende dat op de gagie van vierhondert en achtendertich Car[olus] guldens jaerlycx'.³⁹ De omschrijving van zijn werkzaamheden was beknopt. Waarschijnlijk had dit te maken met de beperkte omvang van de tuin. Hoveniers van grotere tuinen kregen meestal akten met een gedetailleerde beschrijving van hun werkzaamheden; soms werd ook in een oogstplan omschreven welke gewassen zij in welke periode moesten leveren voor de keuken.⁴⁰ Van der Groens werkzaamheden waren dus relatief beperkt. Hij had vooral een toezichhoudende taak en was verder belast met de inkoop van bollen, planten en bomen. Een andere hovenier deed onder zijn leiding het meeste uitvoerende werk.⁴¹

Binnen de hofhouding had Van der Groen, evenals de andere hoveniers, een ondergeschikte positie. Hij kreeg zijn instructies van de 'tresorier en rentmeester generael' die deel uitmaakte van de Domeinraad en moest aan hem nauwgezet financiële verantwoording afleggen. Zijn werkzaamheden werden streng gecontroleerd door leden van de Domeinraad zelf of door anderen die de raad hiervoor inschakelde. Hoveniers die buiten Den Haag werkten, legden aan de rentmeester van het betreffende domein (financiële) verantwoording af.

Het traktement van Van der Groen bedroeg 438 gulden per jaar en was vergelijkbaar met dat van Cornelis van Dijck, de hovenier van Noordeinde.⁴² Naast het traktement kregen hoveniers van de prins 'vrije brand' (turf), 'vrijdom van impost' (lokale belastingen bijvoorbeeld op bier), een livrei en 'vrije woning' in de vorm van een hovenierswoning of vergoeding van huur. Evenals de andere hoveniers behoorde Jan van der Groen tot de kleine burgerij, een sociale middenklasse die kon beschikken over enig bezit en viel tussen de kleine, rijke maatschappelijke bovenlaag en de grote groep arme bevolking. De kleine burgerij omvatte geschoolde vaklieden (gildemeesters), schoolmeesters, ambtenaren en predikanten. De meeste an-

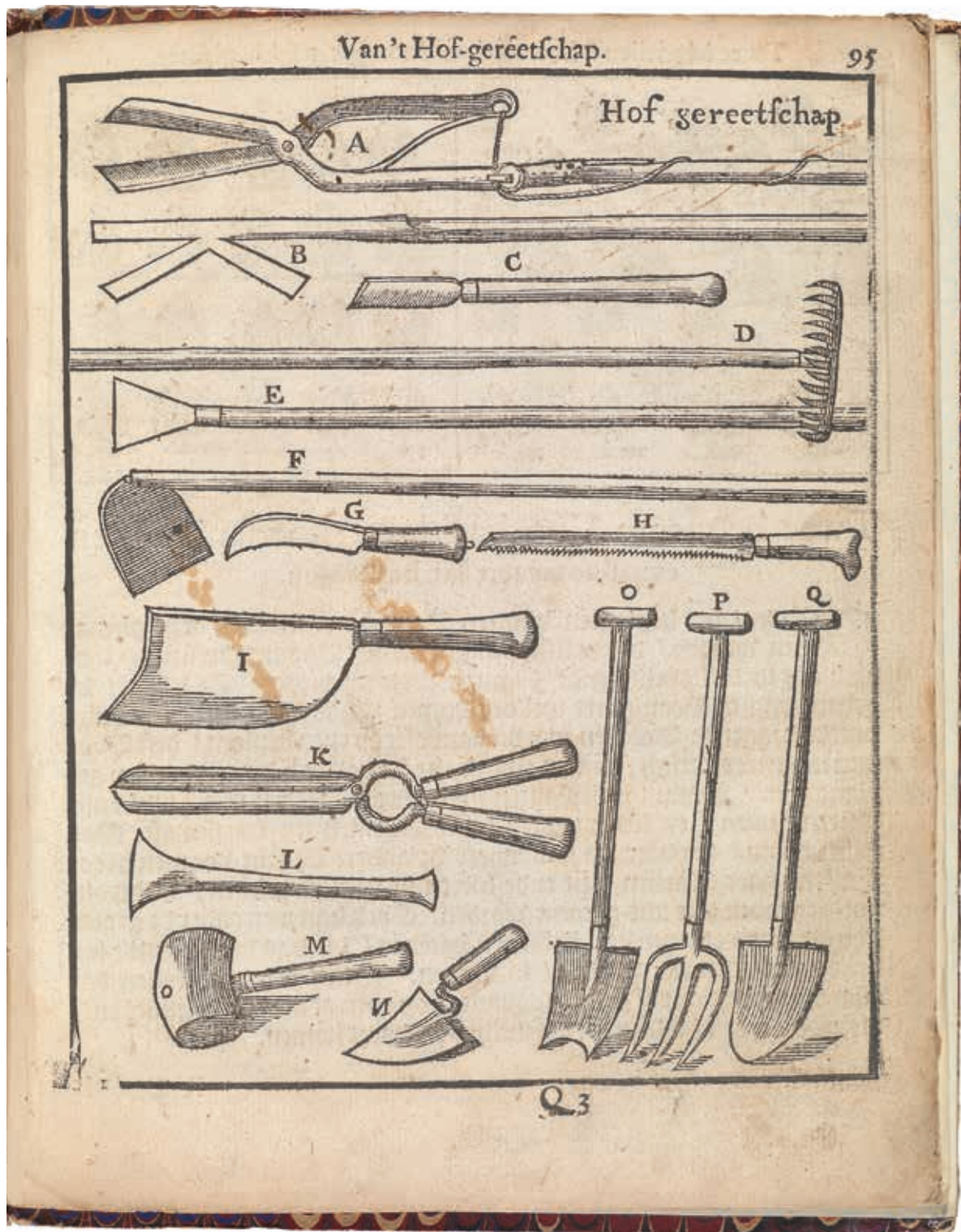
7. 'het afzuigen der Boomen', uit: Jan van der Groen, *Den Nederlandsen Hovenier*, 1670 (Koninklijke Bibliotheek Den Haag)

dere hoveniers beschikten evenals Van der Groen over onroerend goed (huizen en grond), dat vaak werd verhuurd en voor extra inkomsten zorgde.

De vrije woning betekende voor Jan en zijn jonge gezin dat zij eind 1664 gingen wonen in het 'thuynhuys op de Cingel'.⁴³ Van der Groen verkocht zijn huizen in de St. Jacobsstraat.⁴⁴

DEN NEDERLANDTSEN HOVENIER

In zijn woning aan de Singel heeft Van der Groen naar alle waarschijnlijkheid zijn boek *Den Nederlandsen Hovenier* geschreven. Dit handboek voor hoveniers paste in de traditie van de huisvaderliteratuur, die bedoeld was om 'amateurs' en liefhebbers van het landleven, in dit geval eigenaren van buitenplaatsen, van kennis en advies te voorzien.⁴⁵ Met zijn publicatie was Van der Groen een uitzondering onder de hoveniers van de prins. Van de andere hoveniers is niet bekend dat zij dergelijke publicaties op hun naam hebben staan. In zijn boek beschreef Van der Groen het kweken en verzorgen van veel gewassen en bomen. Ook nam hij bestaande modellen van parterres, bloemper-

8. "t Hof-geréetschap", uit: Jan van der Groen, *Den Nederlantsen Hovenier*, 1670 (Koninklijke Bibliotheek Den Haag)

ken, doolhoven, latwerken en zonnewijzers over uit verschillende bestaande boekwerken.⁴⁶

Het titelblad van *Den Nederlantsen hovenier* toont een hovenier, waarbij natuurlijk de vraag rijst of Van der Groen zichzelf heeft laten afbeelden (afb. 6). Dat zal waarschijnlijk altijd onduidelijk blijven. Duidelijk is wel dat de kleding die de man draagt niet het dagelijks werktenue van hoveniers was in de zeventiende eeuw.

Uit afbeeldingen van hoveniers blijkt dat deze kleding eenvoudig en praktisch was en bestond uit een driekwart broek, wambuis met een soort werkschort en een simpele muts of hoed (afb. 7). Is de hovenier op het titelblad wellicht afgebeeld in het representatieve livrei dat hoveniers van het stadhouderslijk hof kregen?⁴⁷ Nader onderzoek naar de kleding van hoveniers kan wellicht uitsluitsel geven.

HOVENIER VAN HONSELAARSDIJK

Na de publicatie van zijn boek ging Van der Groen per 1 april 1670 als hovenier van de grote en prestigieuze tuinen van Honselaarsdijk werken.⁴⁸ Hoewel er geen akte bewaard is gebleven, kan op basis van de contracten van zijn voorgangers Blasius Verbrugge(n) en Anthony van Thooren een beeld geschetst worden van het werk in deze tuinen.⁴⁹ Nu werd het zijn verantwoordelijkheid de paden 'suyver ende schoon sonder oncruyt' te houden, de heggen tweemaal per jaar te laten scheren (snoeien) en aanbinden, de 'plantagies' (in regelmatig verband geplante bomen) te laten snoeien en van onkruid ontdoen, de bomen en heggen te laten ontdoen van rupsen 'ende andere vuylichkeiten', de grachten tweemaal per jaar schoon te laten maken en de kanten onkruidvrij en het houtwerk van de heggen, prielen, kabinetten en portalen te laten onderhouden. Er werden in deze periode geen gewassen voor de keuken van het hof aangeleverd. Hij kreeg een totaalbedrag van 2258 gulden en achttien stuivers ter beschikking om de tuin te beheren. Dit bedrag was voor zijn eigen traktement, de betaling van knechten en dagloners, onderhoud van gereedschap en aankoop van materialen (afb. 8). Hij legde verantwoording af aan rentmeester Frederik Schoon.

Van der Groen verhuisde naar de hovenierswoning van Honselaarsdijk. Deze bevond zich in het Domeinkwartier, het bijgebouw met de personeelswoningen. Er veranderde nog meer in huize Van der Groen. Anna Maria Blom was inmiddels overleden en Jan trouwde eind oktober 1670 met Maria Huibertsdochter Colijn uit Den Haag.⁵⁰

HOVENIER VAN TER NIEUBURG

Jan bleef niet lang op Honselaarsdijk. Na dertien maanden werd hij hovenier van Huis ter Nieuburg.⁵¹

Waarom Van der Groen zo kort na zijn aanstelling naar Rijswijk ging, is niet duidelijk. Zijn werkzaamheden bleven ongeveer gelijk.⁵² Wel kreeg hij een vast traktement en kon hij alle overige kosten declareren, waardoor hij minder financieel risico liep. Het blijft gissen, want de archieven van de Domeinraad bieden geen aanwijzingen. Er is zelfs niets in terug te vinden over deze aanstelling.⁵³ Ook in Rijswijk zou Van der Groen niet lang werken. Hij overleed op zaterdag 21 november 1671 in zijn hovenierswoning.⁵⁴

CONCLUSIE

Jan van der Groen was in zekere zin een buitenbeentje onder de hoveniers. Werkzaam als bloemist lijkt hij geen ervaring gehad te hebben met het beheer van tuinen, toen hij als hovenier van de kleine tuinen 'op de Cingel' naast het Binnenhof werd aangesteld. De meeste andere hoveniers waren van jongs af aan werkzaam als hovenier en bouwden dus een breder scala aan horticulturele vaardigheden en kennis op. Behalve grote kennis van bloemen en planten lijkt Van der Groen daarentegen (meer) weet te hebben gehad van de heersende opvattingen over het 'buitenleven' en tuinkunst. Daarin verschilde hij waarschijnlijk van andere hoveniers. De maatschappelijke positie van Van der Groen was vergelijkbaar met die van de andere hoveniers; zij behoorden tot de kleine burgerij. Ook was er geen verschil in de ondergeschikte positie binnen de hofhouding en beheerorganisatie van de tuinen. Het is uiteindelijk vooral de publicatie van zijn boek *Den Nederlandtsen Hovenier* die Van der Groen uniek maakt. Geen andere hovenier heeft een dergelijke publicatie op zijn naam staan. Het is ook die publicatie die ervoor zou zorgen dat deze hovenier tot de dag van vandaag bekend is en geciteerd wordt.

NOTEN

1 Zie bijvoorbeeld: E.A. de Jong, "'Nederlandtze Hesperides'". Tuinkunst in de tijd van Willem en Mary, 1650-1702', in: E.A. de Jong en J.D. Hunt, *De Gouden Eeuw van de Hollandse Tuinkunst/ The Anglo-Dutch Garden in the Age of William and Mary (Journal of Garden History 8 [1988] 2-3)*, 15-40; Chr. Bertram, 'Werk und Wirkung: Anmerkungen zu Jan van der Groens Gartenbuch *Den Nederlandtsen Hovenier* und dessen Einfluss auf die deutsche Gartenliteratur Ende des siebzehnten Jahrhunderts', in: E. de Jong e.a. (red.), *Tuinkunst. Nederlands Jaarboek voor de geschiedenis tuin- en landschapsarchitectuur 1* (1995), Amsterdam 1996, 46-63; S. Schweizer, *Die Erfindung der Gartenkunst. Gattungsautonomie, Diskursgeschichte, Kunstwerksanspruch*, München 2013; J. van der Groen, *Den Nederlandtsen Hovenier*,

met een voorwoord van C.S. Oldenburger-Ebbers en een plantenlijst van D.O. Wijnands, Utrecht 1988.

2 Zie V. Bezemer Sellers, *Courtly Gardens in Holland 1600-1650*, Amsterdam 2001; M. Keblusek en J. Zijlmans (red.), *Vorstelijk vertoon. Aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia*, Zwolle 1997.

3 Zie Schweizer 2013 (noot 1) en V.R. Remmert, 'The Art of Garden and Landscape Design and the Mathematical Sciences in the Early Modern Period', in: H. Fischer, V.R.R. Remmert en J. Wolschke-Bulmahn (red.), *Gardens, Knowledge and the Sciences in the Early Modern Period*, Heidelberg 2016, 12-14.

4 Zie Oldenburger 1988 (noot 1), 11-13 en Bezemer Sellers 2001 (noot 2), 180-181.

5 De Nassause Domeinraad was het bestuursorgaan dat verantwoordelijk was voor het bestuur en beheer van de be-

zittingen van de familie van Oranje-Nassau en de aanstelling van hoveniers regelde.

6 Waar Jan van der Groen precies is geboren, heb ik niet kunnen achterhalen. In de Doop-, Trouw- en Begraafboeken van Den Haag komt hij niet voor, evenmin in de DTB-boeken van het Westland. De DTB-boeken van het Haagse deel van Loosduinen over de periode voor 1636 zijn verloren gegaan. Uit een notariële akte van 1670 blijkt overigens dat Jan een broer had genaamd Jacob. Haags Gemeentearchief (verder HGA), 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 851a, f 3.

7 HGA, 4.10.1.2 Ambachtsgilden, gildebussen, beroepen en neringen, 4906 Nominatiën voor de verkiezing van dekens en hoofdlieden van het Mandemakers- en Bezemmakersgilde, 1642-1793. Zie ook HGA, 0372-01 Notarieel archief Den

- Haag, inv.nr. 298, f 451.
- 8 Volgens het Haagsche Cohier van de vijf-honderdste penning uit 1627 woonden in deze buurt onder andere een bleker, scheepmaker, boekverkoper, bakker en bode. In de St. Jacobsstraat zelf werd slechts één persoon aangeslagen. Zie H.E. Gelder, 'Haagsche Cohieren I (1627)', in: *Jaarboek Die Haghe*, 1913, 58.
- 9 Nationaal Archief Den Haag, Nassause Domeinraad, nr. toegang 1.08.11, inv.nr. 9, 20-10-1652. Zie ook NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 995, f 83. Bezemer Sellers 2001, 180 en 357, schrijft deze levering ten onrechte toe aan Jan van der Groen.
- 10 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 481, f 85. Betreft een conflict over de huur van grond achter de woning van Van der Groen.
- 11 De deposant is Jan van der Groen.
- 12 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 501, f 191.
- 13 HGA, 0377-01 DTB-boeken 's-Gravenhage, inv.nr. 401, 14-4-1659. Zie ook HGA, 0351-01 Rechterlijk Archief ondertrouweleggers, inv.nr. 747, f 5 en Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 213, f 238. Anna Maria bracht uit haar huwelijk met de overleden Gerrit Heijdemaa twee kinderen mee, Aernoudt (1648) en Dignum (1650). Zie HGA, 0377-01 DTB-boeken 's-Gravenhage, inv.nr. 171, f 275 en 172, f 38.
- 14 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 254, f 126.
- 15 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 71, f 356. Zie ook Bezemer Sellers 2001 (noot 2), 45. Arent Blom leverde bloemen en bomen voor de tuinen van Huis Honselaarsdijk en Huis ter Nieuburg. Zie NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv. 993, f 131, 238 en 252 en inv.nr. 1041, f266 en inv.nr. 1043, f 218v. In 1640 leverde hij ook bloemen voor de tuin van kasteel Buren. Zie NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 992, f 386 en 388. Zie ook Bezemer Sellers 2001 (noot 2), 179-180. Voor Maerten Blom, zie NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 992 fol 256.
- 16 Zie Gelder 1913 (noot 8), 58.
- 17 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 84, f 225.
- 18 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 341, f 161 ev.
- 19 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 277, f 1 ev.
- 20 A.J. Gevers, 'Het getuigschrift voor Jan Kolderman 1697', *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 3 (1994) 1-2, 8-10. Zie ook C.A. Wimmer, 'Die Ausbildung der Hofgärtner', in: S. Dümpelmann (red.), *Preußisch Grün. Hofgärtner in Brandenburg-Preußen. Begleitband zur Ausstellung 'Preußisch Grün. Vom königlichen Hofgärtner zum Gartendenkmalpfleger'*, Leipzig 2004, 135-163.
- 21 Schweizer 2013, 174.
- 22 Oldenburger 1988 (noot 1), 10, en V. Bezemer Sellers, 'Palissaden en parterres voor een prinselijke tuin', in: A. van der Does en J. Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland I. Veelzijdig erfgoed in 't groen*, Utrecht 2009, 123.
- 23 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 22, 30-11-1663, 1.08.11, 565, 30 en 1.08.11, 30, 24-03-1671. Tot nu toe werd ten onrechte verondersteld dat Van der Groen in 1659 zijn schoonvader opvolgde. Oldenburger 1988 (noot 1), 11, stelt dat Jan van der Groen in een personeelsregister uit 1660 genoemd wordt als hovenier in de tuinen op de Cingel. In dit personeelsregister wordt Van der Groen echter niet genoemd, wel in een personeelsregister over de periode 1668-1672. Koninklijk Huisarchief, A16, VI, 12, Lijste van de resp. amptenaeren en bediende in de jaeren 1668-1672.
- 24 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 21, 13-10-1662. Zie Bezemer Sellers 2001 (noot 2), 120-124, voor een beschrijving van de Buitenhof tuin.
- 25 Zie Oldenburger 1988 (noot 1), 11, en Bezemer Sellers 2001 (noot 2), 180.
- 26 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 17, 13-2-1660.
- 27 G.C. Calkoen, 'Tuinen voorheen in en om het Binnenhof', in: *Jaarboek Die Haghe. Bijdragen en mededeelingen*, 1903, 160-161.
- 28 Zijn vader, Willem II, was kort voor zijn geboorte in 1650 overleden; zijn moeder, Mary I, stierf in 1660.
- 29 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 10, 7-1-1653.
- 30 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 21, 4 en 13-10-1662.
- 31 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 21, 13-10-1662; 1.08.11, 996, f 220v en f 232; 1.08.11, 565, f 30; 1.08.11, 23, 16-08-1664.
- 32 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 24, 3-7, 16-09 en 9-12-1665 en NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 738, 90v.
- 33 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 565, 30 en 1.08.11, 24, 16-09-1665. Het was niet ongebruikelijk dat akten met terugwerkende kracht werden opgesteld. Zo was de akte van aanstelling van Arent Bastiaensz Colijn als hovenier van de thuyne op de Cingel gedateerd op 25 januari 1679, maar gold met terugwerkende kracht vanaf 1 mei 1673 (NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 565, f 151v en 152).
- 34 Zie bijvoorbeeld NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, inv.nr. 40, 11-2-1681.
- 35 Voor Van Thooren, zie o.a. HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 156, f 277 en inv.nr. 62, f 236, NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 14, 30-6-1656 en DTB S 1; Trouwboek; gereformeerd; Schipluiden, fol. 200. Voor Verbrugge: zie o.a. DTB Naaldwijk N35-121/N42-70, 12-1-1647 en NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 993 1 188 en f 238 en 1.08.11, 686, f 769v. Zie ook Bezemer Sellers 2001 (noot 2), 179, 346-347, 350 en 354-361.
- 36 HGA, 0402-01 Weeskamer 's-Gravenhage, inv.nr. 2995 Lodewijck van Westhoven, 1669-1680 (Lodewijck was een schoonzoon van Cornelis van Dijk). Met dank aan Marcel Planje, die mij op dit document heeft gewezen.
- 37 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 4694, NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 598 (41) en NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 23, 22-08-1664.
- 38 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 584, 175 en 591, 20. Zie voor de tuinen van Breda: A. Hallema, 'Historische gegevens betreffende het Bredase stadspark. Bijdrage tot de geschiedenis van het Valkenberg, inzonderheid in de 17e en 18e eeuw', in: *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda 'De Oranjeboom'*, XVIII, 1965, 130-154.
- 39 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 565, 30.
- 40 Zie bijvoorbeeld de akte van Robert Paddee, hovenier van Huis ter Nieuburg (juni 1656, 1.08.11, 600 f 70v ev) en de akte van Cornelis Cornelisz van Dijk van Noordeinde (NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 26, 17-2-1667).
- 41 In de jaren 1664, 1665 en 1666 was dit Jan Pietersz van der Cley (NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 29, 2 juni 1670). Zowel de voorgangers van Jan van der Groen als zijn opvolgers combineerden het beheer van de tuinen op de Cingel met een andere functie of een andere tuin. Arent Blom had een bloemisterij; Maerten Blom was ook deurwaarder (1.08.11, 10, 1-5-1653) en de opvolgers Colijn, Freijlingh en Mulle(e)r hadden allen het beheer over zowel de tuinen op de Cingel als de tuinen van Noordeinde (1.08.11, 565, 183v; 1.08.11, 565, 1.08.11, 566, 164 en 1.08.11, 566, 176v).
- 42 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 26, 17-2-1667.
- 43 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 23, 9-10-1664.
- 44 HGA, 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 277, f 1 ev. Vastgelegd werd dat de kostbare bloemen en bloembollen in de tuin eigendom van Van der Groen zouden blijven tot hij die in het voorjaar uit de grond zou halen, evenals alle 'boomkens [...] ende anders in den voorns thuyne staende tot de bloemisterie behoorende'. De kersenbomen, aalbesenstruiken en druivenplanten bleven achter.
- 45 Zie De Jong 1988 (noot 1), 16-22.
- 46 Zie Oldenburger 1988 (noot 1), 11 en Bezemer Sellers 2011 (noot 2), 180.
- 47 NL-HANA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 598, 260: Akte van 14-12-1649 voor Pierre Colombier, 'jardinier supernumeraire des jardins a Dieren [...] Et aura le logement francq et la livreé et exemptions des Imposts comme les autres Jardiniers de Son Altesse [...].'

- 48 NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 6987, ycccj.
- 49 NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 25, 15-04-1666, 1.08.11, 14, 30-6-1656 en 1.08.11, 25, 26-03-1666.
- 50 HGA, Trouwregister Grote Kerk, f 89v.
- 51 NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 6988, ycccj en 1.08.11, 6989, IXXXII.
- 52 Zie bijvoorbeeld de akte van Robert Padde. NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 600, 70 e.v. Zijn zoon Jan moest dezelfde werkzaamheden verrichten, NL-HaNA, Nassause Domeinraad vanaf 1581, 1.08.11, 23, 22-08-1664.
- 53 De enige bronnen voor zijn werk in de tuinen van Huis ter Nieuburg zijn twee notariële akten: HGA 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 228, f 399, 21-10-1671 en inv.nr. 790, f 295, 24-11-1671.
- 54 HGA 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv.nr. 790, f 295. Op 5 januari 1672 werd in aanwezigheid van zijn weduwe Maria en broer Jacob de inventaris opgemaakt van de nagelaten boedel van Jan van der Groen. Naast huisraad als bedden, potten en pannen en enkele kledingstukken stonden op de lijst: 'vier tuynschaeren, vier tuynklouwen, drie spaeyen, een lessenaer met eenige papieren, een tinne incktkoochel, [...] eenige weynige boecken, een kruijwagen [...], drie tobbens met olijanderbomen, elff potten met mirten en andere bloemen [...]' (HGA 0372-01 Notarieel archief Den Haag, inv. nr. 640, f 206 ev).

DRS. L. BERKHOUT (lenneke.berkhout@gmail.com) verricht als buitenpromovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek naar de wereld van hoveniers, 1621-1730: praktisch, netwerken en beelden van

dynastieke representatie van de prinsen en prinsessen van het Huis van Oranje Nassau. In het dagelijks leven is zij werkzaam als procesmanager in het Veiligheids-huis Regio Utrecht.

JAN VAN DER GROEN, GARDENER TO THE PRINCE OF ORANGE NEW ARCHIVAL DATA ON HIS LIFE

LENNEKE BERKHOUT

Jan van der Groen, noted for his 1669 gardener's handbook *Den Nederlandtsen Hovenier*, was a Hague florist and gardener to the Prince of Orange. His father Warntart was a broom maker with a sideline growing flowers, bulbs and unusual plants, which he also supplied to the stadholder's gardens. Jan grew up in The Hague and married into a family of stadholder gardeners. In the clientelistic culture of the seventeenth century he, like the other gardeners to the prince, owed his appointment as head gardener of the gardens 'op de Cingel' in 1662 to his and his wife's families' service to the court. The modest gardens 'op de Cingel' were located next to the Binnenhof in The Hague, on the site of Prince Maurits's former Buitenhof. Van der Groen was tasked with managing these gardens and laying them out with parterres and a planting of fruit and citrus trees, to a design by the architect Pieter Post. It was in his gardener's dwelling on the Singel, that Van der Groen wrote his famous reference work. Following its publication, Van der Groen was transferred in 1670 to the large and prestigious gardens of Huis Honselaarsdijk, where his task was largely supervisory. His stay there was brief, for in 1671 he was appointed, for unspecified reasons, head gardener of Huis ter Nieuburg near Rijswijk. He died here, in his gardener's dwelling, on 21 November 1671.

Jan van der Groen was something of an odd man out among the gardeners. Having started out as a florist, he

would seem to have had no experience in garden management when he was appointed head gardener. Most other gardeners had worked in the job from an early age, thereby building a wider range of horticultural skills and knowledge. It is also probable that he had little or no knowledge of geometry at a time when gardeners were increasingly being required to lay out classical gardens. On the other hand, in addition to his considerable knowledge of flowers and plants, Van der Groen was acquainted with prevailing views on 'outdoor life'; he was familiar with the foremost gardens in France and the Dutch Republic, either from illustrations or possibly even from personal experience. In this he probably differed from other gardeners. Van der Groen did not make any garden designs. His social position was comparable to that of other gardeners: they belonged to the petit bourgeoisie, a social middle class with a modicum of property, which fell between the small, wealthy upper class and the vast mass of poor people. Nor was there any difference in terms of the subordinate position within the stadholder household and the garden management organization. All gardeners were required to render detailed accounts to the Nassause Domeinraad, the body responsible for managing the Prince of Orange's domains. Ultimately, it was the publication of his book that set Van der Groen apart from his peers. No other court gardener ever penned such a work.